

BORI IMRE: A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR IRODALOM RÖVID TÖRTÉNETE

Megelégedéssel nyugtázható Bori Imre újabb, a jugoszláviai magyar irodalom történetének bemutatását célzó vállalkozása. S nem csupán azért, mert 1968 óta immár a harmadik *rendszerezést* adja olvasói kezébe (az előző munkák: *A jugoszláviai magyar irodalom története 1918-tól 1945-ig*. Újvidék, 1975.), hanem azért is, mert e mostani munkával láthatóan szélesebb befogadói övezet igényeit kívánja kielégíteni. Ez a munka ui. elsősorban a tájékozódni kívánó nagyközönségnek szól, ami persze mit sem von le a mű tudományos értékeiből.

A jeles újvidéki tudós már irodalomtörténete első, 1968-as változatában megkísérelte azt a Szenteleky Kornél megfogalmazta tévhitet eloszlatni, mely szerint a Vajdaság tájain hiányzott a „tradíció”, „a múlt, az elkezdett irány, a lefektetett alap, amelyet folytatni, lerombolni, átfőrnálni, megtagadni mindig könnyebb, mint teljesen újat csinálni”. „Ezen a tespedt, művészietlen lapályon — írta hajdan Szenteleky — nincs semmi, de semmi emlék, itt sohasem voltak ősi kolostorok, évszázados kollégiumok, hírhedt lovagvárak, görnyedt, legendás dómok vagy templomok, france-i könyvesboltok, fontainebleau-i erdők, ezen a józan, disznóól szagú földön sohasem éltek nótázó igricek, ferde kucsmás kurucok, sárga szakállú ötvösök, magas homlokú hitvitázók vagy finom ujjú humanisták.”

Bori Imre tényeket sorakoztat fel e vélemény ellenében, s nem is csak azt, „hogy a prágai egyetem anyakönyvei szerint az ott tanuló magyarországi diákok egynegyedét a Titeltől Újlakig elterülő vidék szülte”, s hogy épp ezek közül kerültek ki az első Biblia-fordítók (Tamás és Bálint), hanem azt is, hogy e tájhoz kötődött a történetíró Szerémi György, hogy Váradi Péter érseksége idején Bácsón másolták „Janus Pannonius verseinek első gyűjteményét”, hogy az Aporkódex Zalánkeményhez „lokalizálható”, hogy a reformátor Sztárai Mihály a baranyai Laskón töltött hosszabb időt és Hercegszőlös 1576-ban negyvenhat prédikátornak adott otthont, akik kánonjaikat is itt készítették. Még gazdagabb Bori Imre listája, amikor a századforduló s a századelő irodalmi örökségének adatait összegzi. Papp Dániel, Gozdsu Elek, Kosztolányi Dezső, Csáth Géza, Herczeg Ferenc, Gyóni Géza, Somlyó Zoltán, Ambrus Zoltán és mások neve sorakozik fel az említett könyv lapjain — bizonyítva a vajdasági táj ihlető szerepét s azt is, hogy az innen elszármazottak java része élete alkonyáig merített e vidék gazdag életanyagából.

Amit korábban, irodalomtörténete első változatában inkább csak bevezetőként, vázlatzerűen mondott el a szerző, azt mostani köny-

vében külön egységgé, önálló fő fejezetté bővítette. Az „előtörténet” így tágabb övezetű s gazdagabb is lett, hisz most már nem csupán a bácskai és bánáti táj emlékanyagát fogta egybe, hanem Jugoszlávia más magyarlakta vidékeiét is. Erre utal a baranyai reformáció irodalmát felölelő kis fejezet éppúgy, mint a lendvai (tehát szlovéniai kötődésű) irodalmi központról szóló.

Az előzmények e részletes tárgyalásában különös jelentőségű a századforduló és a századelő irodalmi vonatkozásainak jól tagolt bemutatása. Fontos, az egyetemes magyar irodalom fejlődése szempontjából is meghatározó jelenségek interpretációja ez, annak bizonyossága, hogy a megújuló magyar irodalomnak jelentős erőttartalékai voltak a Bácska és a Bánát tájain. Papp Dániel, Gozdsu Elek, Kosztolányi, Ambrus Zoltán és mások írásai egyetemes érvényű „látteletek” e vidékről, de az akkori magyar élet egészéről is.

Könyve második nagy fejezetében a jugoszláviai magyar irodalom 1918—1944 közötti történetét vázolta fel Bori. Ha az előző fejezettel kapcsolatosan az árnyaltabb fejlődésrajzot üdvözölhetjük nővumként, most — e második nagyobb egységről szólva — a tömörítést tekinthetjük az egyik fő erénynek. Amit itt hetven oldalon összegez, annak első szintézisbeli lapszáma meghaladja a kétszázat. Mégis benne van minden, ami a két háború közötti korszakban meghatározónak bizonyult. A pécsi baranyai köztársaság összeomlása után a Bácskába emigrált Csuka Zoltán törekvéseiről éppúgy meggyőző értékelő sorokat találunk, mint Szenteleky Kornél irodalom-szervező szerepéről; az *Út*, a *Fáklya*, a *Vajdasági Írás*, a *Kalangya* című folyóiratokról; a *Kéve*, a *Bazsalikom* és *A mi irodalmunk almanachja* című antológiákról; a *Napló* című napilap szerepéről, s csak természetes: az avantgarde irányzatokról is, amelyek jegyében olyan szerzők vállaltak részt a vajdasági magyar irodalomfejlesztésében, mint Haraszi Sándor, Somogyi Pál, Láng Árpád s a délszláv avantgarde mozgalmakkal is együttműködő Csuka Zoltán. Az irodalmi folyamatokat felvázoló részeket portrék tarkítják, amelyek nyomán a jelzett időszak legkimagaslóbb írói teljesítményei körvonalazódnak. Szenteleky Kornél impresszionisztikus prózája (főként *Isola Bella* című regénye), Szirmai Károly jelképekre, expresszionista víziókra épített elbeszélései, a női sors témáját sikerrel feldolgozó Börcsök Erzsébet regényei, Herceg János novellisztikája, Majtényi Mihály „Vajdaság-élményt” megfogalmazó történelmi pannója, a *Császár csatornája*, s Gál László háborús élményekből táplálkozó lírájának lényegretörő interpretációi talán a legbeszédesebb példák e tekintetben.

Már a felszabadulás előtti években új szint jelentett Jugoszlávia magyarságának szellemi életében a *Híd* c. folyóirat, amely baloldali beállítottsága révén a társadalom legégetőbb kérdéseinek (osztály-

ellentétek, a nemzetiségi s a faji kérdés stb.) elemzését tűzte ki célul. Munkatársi gárdájának világszemlélete és baloldali profilja egyaránt a jugoszláviai szocialista irodalom, az ún. „szocialna literatura” (szociális irodalom) vonulatához kötődött s ebből fakadóan szépirodalmi anyaga eleve kisebb jelentőségű volt. Mégis: a felszabadulás után ez a lap lett a vajdasági irodalomban az újrakezdés fóruma. 1945 őszén határozott programmal jelent meg emlékezetes október–novemberi kettős száma: „Mi más programja lehetne az új Hídnak az új Jugoszláviában, mint a legharcosabb és legkövetkezetesebb demokrácia: népuralmunk erősítése, Népfrontunk kiépítése, a reakció elleni (. . .) küzdelem és a (. . .) múlt tanulságaképpen a dolgozó nép egységének és népeink felbonthatatlan testvériségének megszilárdítása”. Fél évtizeden át e program jegyében jelentek meg írások, zajlottak viták a lapban, akkor még a szocialista realizmus merevbb szemléleti formáinak jegyében. Jelentős művek is születtek természetesen, közülük is kiemelkedik Lukács Gyula *A sárga háztól a csendes Donig* című riportregénye.

Az igazi kibontakozás korszaka végül is az ötvenes és a hatvanas évtized lett, jóllehet ez a kibontakozás sem volt mindig problémamentes. Vitathatatlan tény pl., hogy a sematikus irodalomszemlélettel való szakítás teremtette meg annak feltételeit, hogy Szirmai Károly, Börcsök Erzsébet, Debreczeni József, Herczeg János, Majtényi Mihály újabb művekkel jelentkezzen, hogy Sinkó Ervin művei rendre megjelenjenek, ám az is a képhez tartozik, hogy a szocialista irodalom két jelentős képviselőjének (Lőrinc Péter és Laták István) pályája ezekben az években válságba jut. És közben beérkezik az új, az első háború utáni nemzedék is, amelynek — ma már megfelelő távlatból — értékteremtő szerepe jól megítélhető. Elég, ha a költő és műfordító Ács Károly és Fehér Ferenc, s a prózaíró Németh István és Major Nándor munkásságára utalunk — jelezve egyúttal azt is, hogy Fehér Ferenc költészetében már az egyetemes magyar líra klasszikus értékű teljesítményét kell látnunk. Népiség és vajdasági létélmény, a jugoszláviai testvérnemzetek társadalmi valóságának és kultúrájának személyes élménnyé válása, majd elvontabb kifejezési formák keresése, majd meg egy, a paraszti kisvilág és az egyetemesség igazságait kifejező, az agyag-metaforára épített grandiózus költemény (*Agyag*) megalkotása — ez mind Fehér Ferenc lírájának értékanyaga.

Bori Imre — aki kritikusként aktív részese a mai jugoszláviai magyar irodalomnak — a hatvanas-hetvenes évek fejlődésrajzával sem marad adós. Deák Ferenc, Burány Nándor, Pap József és mások bemutatására éppúgy van tere, mint az *Új Symposion* övezetében felnőtt generációéra. És természetesen szól a műfordítási irodalom s az irodalomkritika megizomosodásáról éppúgy, mint a hungarológiai kutatások intézményi keretek között született eredményeiről.

Az újabb irodalom erővonalainak megítélése kétségtelenül nehezebb dolog, mint a lezárt vagy éppen már véglegesülő életműveké. Ennek ellenére szívesen vette volna olvasó és kritikus egyaránt, ha Bori Imre könyve ez utóbbi fejezeteiben merészebben differenciál. Csak egyetlen példa: szívesen olvastuk volna e könyv lapjain Gion Nándor prózájának árnyaltabb interpretációját. Gion — meggyőződésünk szerint — a legmarkánsabb prózai kifejezője a mai és a múltbeli vajdasági valóságnak, amit trilógiájának szánt ciklusa első két kötete, a *Virágos katona* és a *Rózsaméz* már egyértelműen igazolt. A vajdasági lét olyan érvényű keresztmetszetét kapjuk itt, amely Fehér Ferenc lírájának szépprózai pendantját ígéri.

Bori Imre könyvének van még egy szép, a nemzetiségi lét szempontjából fontos fejezete, *Magyar írók Szlovéniában* a címe. A Vajdaságtól messze esik az a táj (Muraszombat és Lendva vidéke), ahol a jugoszláviai magyar irodalomnak ez az új hajtása sarjadt. Ez sem előzmények nélkül, hisz az 1967-ben elhunyt Vljaj Lajos már a Kalangyában közölt verseket 1943-ban — jóllehet mindvégig hű maradt a szűkebb hazához. Őt a század egyik szlovén klasszikusa, Miško Kranjec is nagyra becsülte költészetének paraszti egyszerűsége, meghittsége és mivissége okán. Ezt a költői kezdeményt ma többen is folytatják. Szűnyogh Sándor, Varga József és Bati Zsuzsa neve egyaránt jelzi: ígéretes ez a folytatás. Bori a szlovéniai magyar irodalom értékeinek legfontosabb elemeit tárja fel e kis fejezetben, amikor a hazai tradíciókhoz való kötődés mellett Weöres Sándor gyermekverseinek inspiráló szerepére utal Varga József esetében, illetve Bati Zsuzsa „krízisérzésének” megteremkenyítő szerepét fedezi fel, amelynek következményeként Bati „nem csupán a szerelemérzést, hanem az egész történelmi múltat” vallatja sajátos lírai eszközökkel — „visszapergetve azt egészen a finnugor őshaza képéig”.

Fontos, a további kutatás és rendszerezés irányát meghatározó munkának érezzük Bori Imre könyvét, amely olvasmányossága, tárgyi gazdagsága, összegező igénye okán egyaránt figyelmet érdemel. (*Forum*, 1982.)

LŐKÖS ISTVÁN